

ХУДОЖНЬО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТВОРІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО ФОЛЬКЛОРУ, ВТІЛЕНИХ В КЕРАМІЦІ

Постановка проблеми. Одним з важливих питань сучасної мистецтвознавчої науки є принципи та способи системного аналізу творів образотворчого мистецтва. Художньо-стильові особливості творів є одним із важливих аспектів аналізу, до якого входять засоби виразності і композиційні прийоми, вибір яких обумовлений змістом, характером і метою художнього висловлювання. Образотворчий фольклор, що виник на перетині народного і професійного мистецтва, призвів до зміни художнього мислення і творення не утилітарних виробів, а мистецьких творів чи арт-об'єктів, що вирізнялися стилістикою, вирішенням, культурною комунікацією і різноманітною емоційною тональністю. Художньо-стильові особливості творів з кераміки, що репрезентують образотворчий фольклор, вияв в них різноманітних мистецьких впливів та творчих інтенцій автора, співвідношення у них національних і світових ознак не охарактеризовано у мистецтвознавчій науці, не було здійснено систематизацію матеріалу. Це все обумовлює потребу більш ґрунтовного вивчення стилістики творів, специфіка якої полягає у трансформації та взаємопроникненні традицій народного мистецтва, різних видів та жанрів образотворчого мистецтва, сучасних тенденцій у ньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Висвітлення взаємовпливу традицій та новацій у кераміці присвячено розділ «Традиції та сучасність» у книзі О. Голубця «Львівська кераміка» [2], що охоплює період від кінця 1980-х до початку 1990-х. Новації в кераміці, появу нового виду монументально-декоративної кераміки висвітлює у своїх публікаціях О. Ханко [8]. Огляд сучасної художньої кераміки здійснено у колективній праці «Кераміка України» [4]. Питанням сучасної кераміки присвячені праці Т. Зіненко. Вона досліджує симпозиумний рух [3]. Також значну увагу в своїх працях автор приділяє питанню залучення кераміки до контемпорарного мистецтва.

Викладення основного матеріалу дослідження. Новаторські пошуки українських митців у контексті художньої мови, її виразності

пов'язані з викликами, що стоять перед ними у кожен з історичних періодів розвитку держави, особливо в останні два десятиліття. На основі нових художніх практик вони виробляли власний творчий стиль, позначений авторською манерою і лексикою у втіленні творів чи арт-об'єктів. Їхнє образно-тематичне спрямування звернене до архаїки, біблійних тем і мотивів, вічних філософських питань, історії та культури різних народів, подій сучасного життя, природи. Художники створювали розмаїті за художнім вирішенням і стилістикою твори. Конструкція та конфігурація останніх надавала поле для візуалізації графічних, пластичних чи живописних образів, знаків, символів, природа яких має широку культурну мапу — від регіональних особливостей до зовнішніх впливів. Водночас це могла бути і часо-просторова вертикаль — від найдавніших піктограм та наскальних рисунків до сучасних образних рішень.

Українська кераміка стала найбільш відкритим до новацій видом декоративно-ужиткового мистецтва. Художники експериментували з різними мистецькими напрямками, зокрема авангардистськими, переосмислювали історію світового мистецтва, адаптували до своєї техніки різноманітні орнаментальні мотиви, імітували складні фактури — текстилю, металу тощо, та звертались в пошуках засобів виразності до образотворчого мистецтва — графіки і живопису. З початку 1990-х експерименти в декоративній пластиці поширилися не лише на форму, а й на стилістику, в якій знайшли вияв різні творчі течії та авторські концепції. У творчості художників-керамістів однією з ключових стала тема архаїки, давнього мистецтва та культури, що спонукала до нового прочитання декоративної і ритуальної пластики, форм та декору матеріальної культури, обрядів і вірувань, перших ознак мови — петрогліфів тощо. Діапазон художнього вислову у цьому контексті демонструють роботи В. Онищенка у техніці димної кераміки — це антропоморфні керамічні скульптури: свічник «Берегиня», «Архаїка», «Папай», (усі — 1992), «Пам'ять» (1993), «Чаша» (1996), «Дівчина», «Материнство II», «В надії», «Жінка-птахолюб», «Діва-баба», «Захист богині», «Материнство» (усі — 1998), «Джерело», «Деметра» (2000) та ін., в яких увиразнено праформи та прасимволи. У його декоративній скульптурі «Доля» (1996) зображено узагальнену фігуру жінки з пташкою на голові, її створено з двох половинок, тубуб прикрашено ритованим орнаментом меандру. Декоративні скульптури автора мають лаконічні форми, доповнені зооморфними мотивами чи атрибутами побуту, що посилює асоціацію з процесами формування матеріальної культури українців.

Зацікавленість мистецтвом архаїки можна спостерігати в роботах керамістки Г. О. Липи. Мисткиня в 1995–1996 рр. створює декоративні пласти циклу «Берегиня». За художньо-стилістичним вирішенням

образ втілено у формі традиційної витинанки, барвниками виділено центральну фігуру композиції, фон контрастний, темний. Композиція повністю симетрична, що властиво витинанкам. Мотив Березині — один з найулюбленіших в українському народному мистецтві, це давній символ, пов'язаний, зокрема, з образом Великої Богини у трипільській культурі. Цю тему художниця продовжує в своїй творчості циклом декоративної пластики «Берегиноньки» (1996–1999) — умовні, за вирішенням наближені до архаїки, статуетки жінок, прикрашені пластичними лініями у техніці риткування, що формують орнамент. Авторка розвиває стилюстику трипільської культури, осучаснюючи її та доповнюючи елементами, характерними для інших мистецьких напрямів. Наприклад, введення пишного рослинного орнаменту та золотого кольору на деяких фігурах цього циклу відсилає до мистецтва бароко. У ряді робіт прослідковується імітація технік та фактур, притаманних лозоплетінню.

Трипільські жіночі керамічні статуетки стали поштовхом у творчості художниці-керамістки М. Росул, яка, звернувшись до цієї теми в 1990-х, продовжує розвивати її і в 2000-х. У творі «Трипілля-І» (2006) автор зобразила умовний образ Березині з піднятими руками, але такою, що сидить із зігнутими ногами. У цій фігурці-сосуді помітні перегуки з трипільською ритуальною пластикою. Фігурку тоновано блакитним кольором, поверх декоровано орнаментом червоного та коричневого кольору. Складові орнаменту — це солярні знаки, «хвилі», «спіралі», «зигзаги», цятки, що виділяють частини жіночої фігури, зокрема живіт прикрашає знак, який символізує засіяне поле. Філософська категорія часу втілена у творах «Колесу часу» (у співавт. з В. Вільковським) та «Колесо долі» (обидва — 2003). У роботі «Колесо часу» на розламаному на три частини гончарному крузі розміщено п'ять фігурок, кожна з яких є символом свого періоду в історії: давня архаїчна форма праматері, трипільська статуетка, «скіфська баба» та похилений слов'янський ідол, а також сучасна оголена людина. Керамічні фігури різного кольору та розміру немовби відділяються одна від одної, але їх об'єднує єдине колесо часу, що фіксує межі між епохами, культурами та їх неповоротне відділення. Вироблена художницею образна мова допомагає розкрити філософський контекст твору. Загалом у керамічній пластичі М. Росул відчутні впливи єгипетської, античної, римської, східної образотворчої стилістики.

Художник-кераміст М. Галенко звертається до різних часових та історичних етапів української культури — мистецтва Трипілля, кочівників, народних жартівливих керамічних розписів на кахлях чи керамічної пластики. Переосмислюючи цей пласт культури, художник створив декоративне панно «Запорожець» (2011), зобразивши українського коза-

ка, та декоративну пластику «Пегаси» (2015), показавши міфічного крилатого коня, створеного на зразок народної керамічної скульптури — приземкуватим, з маленькими крильцями. Подібним чином художник вирішує і скульптуру «Баранець»: взявши за основу керамічну іграшку, він створює доволі велику форму, в якій помітні риси наївного мистецтва. Таким чином, трансформована у творчому експерименті художника керамічна іграшка стає арт-об'єктом.

Джерелом натхнення для В. Овраха є керамічні вироби давнини та форми посуду у народному побуті. Звернення митця до архаїки не є цитуванням принципів їхньої формальної побудови — апеляція до прадавнини носить скоріше контекстуальний характер [5, с. 39]. У декоративній композиції «Розмова з прашурами» (1997) митець бере за основу традиційні форми посуду — глечик, макітру, горщик, але зумисне деформує їх: в певних місцях їх поверхня імітує мішковину з залатаними елементами у вигляді первісних орнаментів, відтисків чи сюжетного зображення, в інших — поверхня штучно зістарена тріщинами. Художник максимально розкриває декоративно-пластичні можливості своєї авторської техніки «... кохаючись у складних технологічних пошуках кольорових ефектів, форм та унікальних образів...» [5, с. 37]. Для нього архаїчні форми кераміки — як полотно, на якому проходить наша історія. Композиція «Священна епоха рідної культури» (2006) складається з трьох об'єктів, два з яких нагадують антропоморфні зображення, третій — макітру. За рахунок використання окису заліза поверхні мають природний відтінок й нагадують вироби з каменю, задля виразності об'єм підкреслено кольором, тіні додатково затемнені. Жіночі фігури нагадують ритуальні статуетки, натомість на посудині ритуванням зображено їхні аналоги. Робота «Перекотиполо» (2006) ніби сконструйована з плетива керамічних стрічок у формі кулі, в яку вплетені маленькі глечики та жіночі фігурки, подібні до трипільських богинь. Керамічні смуги нагадують шматки кори, деревини. Незважаючи на те, що куля є статичною фігурою, у автора композиція виглядає динамічною і легкою за масою, розкриваючи назву — «перекотиполо». Цьому твору, як і роботам «Три грації» (1993), «Архаїка» (1998), «Годинник» (2006) та ін. притаманна ансамблевість художнього мислення, що проявляється у декоративній цілісності пластичних та композиційно-просторових рішень в контексті сучасних принципів формо- та образотворення [6, с. 130].

Витоки народної культури, зокрема у формах керамічних виробів, використовує У. Ярошевич при створенні своєрідних антропоморфних та зооморфних образів у вигляді скульптур. Художниця вибудовує чіткий графічний контур, поєднуючи традиції мистецтва архаїки різних

країн на основі технології виготовлення гончарного посуду, але лише двох об'ємів — кулі та циліндра. Це своєрідна медитація, де обертальний рух гончарного круга налаштовує на осмислення багатой скарбниці народного мистецтва. Тому її пластичне висловлювання перевершує вербальне, глина стає надійним посередником у взаємодії зі світом та прагненні його осмислити і відтворити [1, с. 134–135]. Давні форми посуду стають для У. Ярошевич складовою її образної мови, вираженої у «Сільських мадоннах» (1986) — образах жінок, виконаних з об'ємних керамічних форм та розписаних орнаментом. У серіях «Венера» (2008–2009), «Калина» (2009) авторка використовує колір лише для тонування форми, яка стає виразною завдяки комбінаториці різних об'ємів, надаючи скульптурам певного архаїзованого вигляду.

Актуальними для сучасних українських митців є спадщина художників-примітивістів. У мистецьких творах постають інтерпретації робіт М. Примаченко, Г. Собачко-Шостак та інші образи, навіяні народним примітивом. Наївне мистецтво чи не найяскравіше проявилось у кераміці Н. Ісупової, яка створює самобутні роботи у техніці майоліки, звертаючись до різних культур та епох. Як говорить автор, майоліка — це такий вид мистецтва, де вітається, насамперед, свобода самовиразу, а основними темами робіт є щастя, радість буття. В її творах поєднуються кераміка, скульптура і живопис, який за стилістикою близький до примітивного мистецтва, робіт М. Примаченко, Г. Собачко-Шостак та інших художників. Однією з найулюбленіших тематик у творчості Н. Ісупової є птахи. Вартий уваги «Весняний птах» (2000), лаконічне скульптурне зображення якого виконане з білої глини, а зеленою поливою виділено дзьоб та лапи. Птах розміщений на чотиригранній основі, розписаний квітковими мотивами. Лаконічністю та стилізацією робота наближується до народних аналогів, де мотив птаха є одним з найпоширеніших. Серед багатьох робіт мисткині, тематикою яких є птахи, можна виділити твір «Райське дерево» (2011), де композиція нагадує народний мотив «вазон» — лаконічні, пофарбовані в синій колір гілки, на яких під різними кутами зображено жовтих, синіх, зелених птахів. За своєю стилізацією вони близькі до пташок в народних розписах чи керамічних «свищиках». Художниця використовує притаманну їй яскраву колірну палітру і в роботі «Синій птах» (1997), де орнамент нагадує традиційний, але поданий крізь призму барокових впливів, а короткі штрихи імітують пір'я на шиї та крилах птаха. Форма птаха має не лише декоративну, а й утилітарну функцію, оскільки це посудина, носиком якої є дзьоб. Пластичний об'єкт «Курка» (2001) більше подібний до форми чайника. Його декорування квітами близьке до творчості українських художників-примітивістів та водночас має риси народного мистецтва Азії.

Використовуючи форми повсякденних побутових речей — меблів, одягу, взуття, — Н. Ісупова втілює їх у кераміці, створюючи незвичні образи. Декоративний стілець «Вітер» (2000) нагадує фігуру сидячої жінки — спинка стільця імітує лінію плечей, доповнену умовною головою (також це нагадує умовне зображення рослини, яке зустрічається в художниці), ніжки — форму жіночих ніг. У цьому творі художниця поєднує впливи примітивного мистецтва України і народного мистецтва Латинської Америки. Стільці-сукні неодноразово з'являються у творчості художниці цього періоду. До образу стільців Н. Ісупова звертається і в 2010-х — серія «Розмова» (2011), «Риба» (2014). Пласка фігурка риби в жіночій сукні лягає на об'ємний стілець. Фантастична істота, в якій поєднано риси різних тварин та людей, є типовою для народного мистецтва. Також в техніці майоліки художниця створює серію черевичків, поєднавши таким чином розписи, близькі до робіт українських примітивістів, та стилістику фаянсових статуеток доби рококо. Використовуючи здобутки українського народного мистецтва, а саме техніку майоліки, ручне ліплення, своєрідні риси народного примітиву та традиції різних культур, Н. Ісупова створює самобутні мистецькі роботи.

Найпрогресивніші прояви модерної форми в царині пластики можна спостерігати у художній кераміці другої половини ХХ ст., прикладом чого є роботи кераміста Т. Левківа, який ще в середині 1980-х розвивав космогонічну образну течію і виявляв особливе метафізичне осмислення буття, чим провокував хвилю актуальних ремінісценцій в середовищі керамістів. «Образ інших світів», що вилився в серію керамічних пластів з кольоровими поливами, наче пророкував нові смислові зв'язки постмодерного характеру: діалектику співіснування «єго» та макрокосмосу, пошук нових сенсів у архетипі та багато того, що сьогодні називають «контекстуальним плюралізмом» [7]. Це втілювалося у роботах «Осінь геометрія» (1998), «Осінь на Поділлі» (2002), «Великдень» (2006), «Портрети планет» (2012), «Рубець» (2013) та ін. В оригінальній за художнім висловом керамічній скульптурі «Зустріч» (2001), виконаній з фаянсу, він поєднав три піраміди, нахилені до центру, які уособлюють фігури людей, що тягнуться при зустрічі один до одного. Автор стилізує фігури, перетворюючи їх на геометричні форми, але оживлює їх орнаментом, що не лише підкреслює рух угору, а й надає арт-об'єкту національного колориту. Динаміка форм є одним з ключових принципів у формотворенні та стилістиці творів Т. Левківа, що уможливило створення формули нової візуальності, в якій знайшли місце давні українські архетипи і нові авторські концепції. Ця тенденція прослідковується у творчості В. Хижинського («Сізіфові труди», 1995), З. Берези («Постаті», 1998), Г. Друль (серія «Стадний інстинкт», 1999), І. Фізера («Земля», 1991; «Велет-гора», 2000) та ін.

Досліджуючи спадщину традиційного українського мистецтва, художники відшукують засоби виразності, образи, які б були зрозумілими широкому загалу, викликали асоціації з витоками української культури. Серед таких символів — образ «Берегині». Його інтерпретовано керамістом О. Жолудем у роботі «Берегиня» (2008), що має висоту понад 2 м. Це скульптура жінки, що піднятими догори руками підтримує свій головний убір. За технологією виконання вона близька до традицій гончарного посуду. Завдяки поєднанню принципів народного мистецтва та станкової скульптури образ має монументальний вигляд. Давній народний оберіг лялька-мотанка, що виконується з шматків тканини й ниток, також стала джерелом натхнення художників-керамістів. Ціла серія робіт присвячена традиційній ляльці-мотанці О. Шилімовою-Гадзенко, яка створила їх у формі керамічних скульптур — «Христина», «Ярина», «Меланія» (2003–2005), зберігши образ народної іграшки. Для того, щоб зімітувати фактуру тканини, автор ускладнює поверхню виробу, додає кераміці штучної фактури, показує візерунок, що міг бути на тканині. Художниця неначе «увічнює» в кераміці такий недовговічний матеріал, як тканина, згадуючи прадавню символіку ляльки-мотанки. Цього разу для ляльок художниця додала дерев'яні лавочки, які були дуже поширені у народному побуті. Одяг ляльок декоровано традиційними орнаментами.

Свою версію ляльки-мотанки пропонує Л. Жоголь у роботі «Берегиня» (2007), де маленька фігурка вагітної жінки в національному українському вбранні розписана кольоровими ангобами, нагадуючи традиційне вбрання ляльки-мотанки. Подібне вирішення — і в роботі «Маків цвіт» (2007). Риси цих іграшок можна побачити у роботі В. Онищенко, зокрема в одному з найпомітніших його творів — монументальній керамічній скульптурі «Материнство» (1998), створеній у рамках Симпозіуму монументальної кераміки в Опішному, що впроваджував ідею створення нового різновиду — монументальної керамічної скульптури, в якій є прояви народного та професійного мистецтва. У скульптурі «Материнство», виконаній у традиціях народної кераміки, відчувається звернення і до традиційного текстилю, вирішення обличчя типове для творчості художника в ці роки та нагадує архаїчні форми ритуальних жіночих скульптур. Верхню частину скульптури уподібнено посуду, виконаному на гончарному крузі, вона містить архітектурні елементи, а саме бані православних церков, що надає роботі монументальності. Таким чином, ця робота є інноваційною, адже художник в ній поєднав традиції народного мистецтва, монументальність, зокрема за рахунок звернення до архітектурних елементів, форми, запозичені з художнього текстилю — ляльки-мотанки, також використано мотиви народної орнаментики — геоме-

тричні мотиви, хрести, «розетки», що за своїм вирішенням теж нагадують текстиль. Втілений у різних матеріалах — текстилі, глині, дереві, — цей мотив залишається образом-символом, що допомагає художникам показати зв'язок сучасного мистецтва з народною культурою.

Висновок. Отже, традиційні орнаментальні мотиви, їхні техніки та матеріали використовуються в художньо-стилістичних пошуках митців сучасного та актуального мистецтва, де вони трансформуються та переосмислюються, втілюються залежно від поставленого автором творчого завдання. Створені таким чином твори складають основу образотворчого фольклору. Їхні художньо-стилістичні особливості обумовлені формою, оскільки її конструкція та конфігурація надає поле для візуалізації графічних, пластичних чи живописних образів, знаків, символів, природа яких має широку культурну мапу — від регіональних особливостей до зовнішніх впливів європейської, азійської, африканської чи американської культур. Водночас це може бути і часо-просторова вертикаль — від найдавніших піктограм та наскальних рисунків до сучасних образних вирішень. Таким чином, художники, переосмислюючи цілий пласт мультикультурних художніх надбань, віднаходять своє бачення форми та її художньо-стильового довершення.

1. Винниченко О. Гончарна «скульптуро-кераміка» Уляни Ярошевич [Текст] / О. Винниченко // Народознавчі зошити. — 2011. — № 1 (97). — С. 134–144.
2. Голубець О. Львівська кераміка [Текст] / О. Голубець. — К. : Наукова думка, 1991. — 120 с., іл.
3. Зіненко Т. Симпозіуми художньої кераміки України кінця ХХ — початку ХХІ століття як явище української культури : автореф. дис. канд. мистецтвознав. : 26.00.01 [Текст] / Зіненко Тетяна Миколаївна ; Інститут проблем сучасного мистецтва НАМ України. — К., 2014. — 16 с.
4. Кераміка України [Текст] / Голубець О. М., Онищенко В. А., Пошивайло І. В. та ін. ; під ред. М. А. Серб. — К., 2009. — 176 с.
5. Лупій С. Володимир Оврах. Слово про мистця [Текст] / С. Лупій // Образотворче мистецтво. — 2007. — № 3. — С. 37–40.
6. Лупій С. Нарис творчості мистецької родини Оврахів [Текст] / С. Лупій // Художня культура. Актуальні проблеми : наук. вісник / Ін-т проблем сучасн. мист-ва НАМ України. — К. : ПП Інтертехнологія, 2008. — Вип. 5. — С. 115–138.
7. Мисюга Б. Тарас Левків : космогонічна формула модерного світогляду [Електронний ресурс] / Б. Мисюга. — Режим доступу : http://artesanmanac.in.ua/art/articles/taras_levkiv.html
8. Ханко О. Утвердження української монументальної кераміки / О. Ханко // Образотворче мистецтво. — 1998. — № 2. — С. 61.

Катерина Романівна Гончар. Художньо-стилістичні особливості творів образотворчого фольклору, втілених в кераміці.

Анотація. В статті розглядаються художньо-стильові особливості творів з кераміки, що репрезентують образотворчий фольклор, показано вияв в них різноманітних мистецьких впливів та творчих інтенцій автора, співвідношення в них національних і світових тенденцій. Проаналізовано мистецькі твори, виконані в кераміці провідними українськими художниками. Показано, як традиційні орнаментальні мотиви, техніки і матеріали використовуються в художньо-стилістичних пошуках сучасних митців, де вони трансформуються, переосмислюються залежно від поставленого автором завдання. Доведено, що їх художньо-стилістичні особливості обумовлені формою, адже її конструкція та конфігурація дає поле для візуалізації графічних, пластичних чи живописних образів, символів, природа яких має широку культурну мапу — від регіональних особливостей до зовнішніх впливів європейської, африканської, американської культур.

Ключові слова: художня кераміка, сучасна художня кераміка, образотворчий фольклор, традиції, новації.

Екатерина Романовна Гончар. Художественно-стилистические особенности произведений изобразительного фольклора, воплощенных в керамике.

Аннотация. В статье рассматриваются художественно-стилистические особенности произведений из керамики, которые репрезентуют изобразительный фольклор, показано проявление в них разнообразных художественных влияний и интенций автора, соотношение в них национальных и мировых тенденций. Проанализированы художественные произведения, исполненные в керамике ведущими украинскими художниками. Показано, как традиционные орнаментальные мотивы, техники и материалы используются в художественно-стилистических поисках современных художников, где они трансформируются, переосмысливаются в зависимости от поставленной автором задачи. Доказано, что их художественно-стилистические особенности обусловлены формой, ведь ее конструкция и конфигурация задает поле для визуализации графических, пластических и живописных образов, символов, природа которых имеет широкую культурную карту — от региональных особенностей до внешних влияний европейской, африканской, американской культур.

Ключевые слова: художественная керамика, современная художественная керамика, изобразительный фольклор, традиции, новации.

Catherine R. Gonchar. Art and stylistic features of folklore works embodied in ceramics.

Summary. In the article are considered the art-style features of ceramic works, which representing pictorial folklore. It is shown the expression of their various artistic influences and artistic intentions of the author, the combination of national and global trends. It is analyzed the artistic works created by ceramics leading Ukrainian artists.

It is shown that the traditional ornamental motifs, their techniques and materials, are used in artistic and stylistic search of artists of contemporary art, where they are transformed and reinterpreted depending on the task the author.

The author of the article proved that artistic and stylistic features specified by form, because its design and configuration gives the possibility for visualization graphic, plastic or painted images, symbols, whose nature has a wide cultural map — from the regional features to external influences of European, African, American cultures.

Keywords: artistic ceramics, contemporary art pottery, pictorial folklore, traditions, innovations.